

Тереза Добжинська

МОВНА ГРА ЯК ФОРМА ПЕРСВАЗІЇ В СУСПІЛЬНОМУ ДИСКУРСІ

Нині в Польщі посилилася тенденція до використання елементів гри в офіційній сфері суспільного життя і, зокрема, у політичному дискурсі. У статті детально розглядаються різні види мовної гри, створеної відомими риторико-стилістичними прийомами, спостережені в актуальній мовленнєвій діяльності польських політиків і журналістів. Акцентовано вплив таких мовленнєвих технік на сприймача, часом дуже агресивний. Висвітлено основні джерела “ігрової” тенденції в сучасному політичному дискурсі: креативна мовна діяльність видання “Газета виборча” (70-і – 80-і рр. ХХ ст.) і представників “лінгвістичної поезії” (50-і – 60-і рр. ХХ ст.).

Ключові слова: мовна гра, персвазія, політичний дискурс.

Teresa Dobrzyńska. Language play as a form of persuasion in the public discourse

The usage of play elements at the official level of public life, especially in the political discourse, tends to become common in the contemporary Poland. This article shows different kinds of language play created by means of well-known rhetoric and stylistic devices; all the examples were taken from the actual speech activities of the Polish politicians and journalists. The author emphasizes at times extremely aggressive impact of those linguistic techniques upon recipients. She also points out the most influential sources of this tendency typical of the modern political discourse, such as the creative linguistic activity of the newspaper “Gazeta Wyborcza” (1970s and 1980s) and that of “linguistic poets” (1950s and 1960s).

Key words: language play, persuasion, political discourse.

Останніми роками спостерігаємо, як посилюється тенденція до запровадження ігрових елементів у тих сферах польського суспільного життя, які до цього мали офіційний або урочистий характер. Це, зокрема, стосується форм діяльності політиків, їхньої поведінки та демонстрування поглядів у медіях.

Згадане спостереження можна проілюструвати багатьма прикладами. Серед них – участь депутата від ЛПР (Ліги польських родин) Кшиштофа Босака та дочок кількох державних мужів¹ у телепрограмі “Танці з зірками” як спосіб здобуття політичної популярності й зміцнення партійного тилу. Такій самій меті слугував і футбольний матч, що відбувся 9 вересня 2007 р. між парламентарями Польщі й України напередодні виборчих кампаній у цих країнах. Багато шоуелементів упроваджується до передвиборчих мітингів, скажімо, виступи популярних естрадних артистів, танці в ритмі диско-поло тощо.

Медіи, передусім телебачення й ілюстровані тижневики, експлуатують цю ігрову діяльність публічних осіб, а самі політики застосовують подібну позапрофесійну активність для створення привабливого іміджу – свого й партії. У такій ситуації не дивують висловлювання політологів про те, що шанси окремих угруповань у виборчих перегонках значною мірою залежать не від аргументів по суті, а від політичного спектаклю, в якому беруть участь і який ініціюють представники різних партій².

Елементи гри запроваджуються й до сфери суспільного спілкування – політичного дискурсу. Маю на увазі різні види гри слів, або ж метамовну

¹ Йдеться про дочок: колишніх президентів Леха Валенси й Александра Квасневського, колишнього прем’єр-міністра Єжи Бусека й лідера Громадянської платформи Дональда Туска.

² Таку думку, наприклад, висловив соціолог і політолог професор Яцек Василевський у програмі ТОК FM 12.09.2007 о 14.15.

діяльність. Вона може полягати, скажімо, у заміні лексичних одиниць (лексем або фразеологізмів) схожим звучанням або з близьким – фактично чи позірно – значенням (фальшива етимологія). Іншим різновидом метамовної діяльності є умисна зміна значень полісемічних слів чи субституція омонімів. Мовною грою може бути й вигадання неологізмів та словотворення, що впливає на семантику похідної основи. Можливе також порушення фразеологічних зв'язків і делексікалізація стертих мовних метафор. Майстерніші форми словесної гри породжує алюзія – натаки на відомі вислови, прислів'я, цитати, крилаті слова. Суть усіх названих прийомів – уживання лексеми в контекстах, які породжують зміну значення, подають слово в іншій перспективі. Така змінена перспектива відкривається раптово й неочікувано.

Збагачуючи значення висловлювання, мовна гра виконує різні прагматичні функції: привертає увагу адресата до мовної форми тексту й до самого акту мовлення; демонструє мовну компетенцію, що підносить авторитет мовця й формує його образ як людини дотепної, вправної у висловлюваннях, як цікавої особистості; а також впливає на позицію слухача, отже, справляє персвазійну функцію*. Вказаний стилістичний прийом використовується у промовах, політичних коментарях із метою викликати симпатію, затримати в пам'яті позитивний образ певної партії чи публічної особи (політика, коментатора) або висміяти політичного противника, а відтак – спричинитись до його деградації.

Численність усякого виду персвазійних засобів у сучасному польському суспільному дискурсі, зокрема засобів ігрового характеру, – наслідок прогресу процесів демократизації та збільшення конкурентності на політичній сцені. У сфері суспільної комунікації вони викликали зрушення в генетичному/жанровому полі. Якщо раніше переважали монологічні, офіційні форми, властиві для письмового стилю, такі як (читані з аркуша) промови, заяви, звернення, то нині дедалі популярнішими стають діалогові, інтерактивні види, ближчі до розмовного стилю. Зростає кількість дискусій, дебатів, панелей, прес-конференцій, учасники яких, будучи прибічниками різних політичних таборів, не обмежуються використанням голих аргументів, а й намагаються здобути схвалення та підтримку широких кіл слухачів, удаючись до різних риторичних прийомів, зокрема викликають дотепні асоціації завдяки грі слів, маніпулюючи при цьому звуковою формою або значенням лексем.

Мовна гра, що нині часто з'являється в політичних дебатах, дискусіях, коментарях, інтерв'ю та інших мультимедійних формах презентації поглядів політиків, скажімо, у виборчих плакатах та білбордах, – щось нове в політичному житті з огляду на масштаб застосування й функцію цього явища. Раніше вона виступала лише в чітко обмеженій і периферійній сфері суспільного життя – у кабаре, політичній сатири, анекдотах та жартах.

Розгляньмо декілька прикметних видів мовної гри в політичній публіцистиці Польщі останнього часу. Варто одразу звернути увагу на риторичні функції певних мовних концептів, визначаючи персвазійну мету, якій вони слугують, вносячи окреслені оцінні конотації. Завдяки саме таким модифікаціям значень мовець може впливати на думку (або принаймні на емоційний стан) слухача.

Одним із найчастотніших прийомів стало творення вигадливих дериватів від абrevіатур – назв окремих партій, а також перетворення словоскорочень на омоніми. Це стосується передусім двох найбільших політичних об'єднань Польщі – Громадянської платформи (польською – ПО, “платформа обивательська”. – *Н.С.*) і Закону і справедливості (польською – ПіС, “право і справедливість”. – *Н.С.*), але такого типу мовній “обробці” піддається також й ефемерна коаліція Ліги польських родин і Самооборони (ЛіС). Під час виборчої кампанії 2005 р. багато виборців очікували на об'єднання двох великих правих партій і з надією говорили про можливість утворення коаліції ПОПіС. Цей дериват, що звучить однаково зі словом *poris* (“попіс” – хизування. – *Н.С.*), став номеном двозначним: власною

* Персвазійна функція – функція переконання, впливу на адресата мовлення (прим. перекладача Н.С.).

назвою, що слугує лише денотації, і загальною назвою з певною семантикою. Значення загальної назви актуалізувалося водночас із актом номінації, відтак постульована аббревіатура ПОПіС (POPiS) набувала позитивної оцінності як щось сразкове, чим можна похизуватися.

Однак у кожній медалі два боки... Як відомо, позитивну оцінність можна піддати сумніву в іронічному висловлюванні. І так сталося із ПОПіСом, коли не справдилися очікування виборців. ПОПіС-хизування став пейоративним окресленням, аналогічним до іронічного, негативного значення слова *popisać się*, уживаного в розмовній формулі “*Ale się popisałeś!*” (ну ти й відзначився!).

Звукова подібність інших словоскорочень до слів певної сфери використання також може вносити небажані оцінні конотації. Шанована багатьма Самоврядна громадянська ініціатива, яку заснував маршалек Сілезького воєводства, утім, багато втратила вже в момент проголошення, коли виявилось, що аббревіатура її назви – СьО (SIO) – співзвучна з вигуком, яким поляки відганяють птахів, що полегшило використання цього вербального утворення в політичній боротьбі.

Найбільше випадків мовної гри та жартівливих алюзій породила аббревіатура LiS (польською співзвучне з назвою тварини “лис”. – *Н.С.*), що було пов'язано з омонімічністю цього слова. LiS (коаліція Ліги польських родин та Самооборони) ототожнювався з *lis*-ом-звірем, прикметні риси якого увічнені в образі “Езопової тварини”. Натякалося, що об'єднання має бути хитрим, як лис. Використовуючи можливість переходу – створювану алегоричним знаком – від слова до означуваного предмета й різних його іконічних репрезентацій, партійні лідери демонстрували плюшевого лиса – талісман коаліції. На жаль, лис належить до звірини, на яку полюють. Тож у тижневику “*Wprost*” (“Відверто”) з'явився малюнок Ярослава Качинського – лідера ПіС-у – в образі мисливця, що вполював двох лисів (відповідників двох учасників коаліції) та несе їх за хвості. Дотепи також народжувалися у вербальній сфері. У теледискусії запрошені глузливо скандували: “ПіС вітає ЛіС – ЛіС вітає ПіС – ЛіС вітає ЛіС”. Скандоване вітання акцентувало звукову подібність словоскорочень, утворюючи римовану пару. Як рима до ПіС, ЛіС виявляв свою вторинність, звучав передражнявальним відлунням, отже, виступав мовним інструментом зниження вартості партій-придатків до ПіСу, що утворили коаліцію під назвою ЛіС. Кумедність лозунгу “ПіС вітає ЛіС” посилювалася завдяки співзвучності з відомим кожному полякові з дитинства ім'ям героя популярної казки Яна Бжехви, також лиса – *Witalica (wita LiS – Witalis³)*, зовсім не симпатичною постаттю.

Концепт “лис”, хай і не надто вигадливий, демонструє прикметну ознаку мовної гри, що виступає в суспільному дискурсі. Це наявність *алюзій до відомих літературних текстів, цитат із пісень, назв фільмів* тощо, тобто до тих витворів культури, які належать до фонду крилатих слів і тривало функціонують у суспільній пам'яті.

Ведучи мову про деривацію від скорочених назв партій, варто згадати також вигадливість журналістів, які віднаходили аббревіатури-назви у структурі різних слів, роблячи їх у такий спосіб квазідериватами цих скорочень. Так, писалося про висловлювані ПО “**ПО**стулати **ПО**ліпшення зовнішньої **ПО**літики” (утворюючи, окрім фальшивої етимології, ініціальну алітерацію). Анджей Леппер зарікався, що Самооборона не використовуватиме у виборчій кампанії таких методів елімінації політичних противників, як ПіС, і жартував: “Самооборона не буде в це вПіСуватися”⁴.

Інші твердили, що “останні рішення ПіС-у вПіСуються в політику цієї партії. А один із коментаторів⁵ оголосив: “ПіС зробив таємний переПіС населення”, натякаючи в такий спосіб на опублікування Інститутом народної пам'яті списків таємних агентів СБ.

³ Пор.: *Brzechwa J.* Szelmostwa lisa Witalisa.

⁴ Анджей Леппер – ранкове інтерв'ю для ТОК FM 9.09.2007.

⁵ Роман Куркевич – у ранковій дискусії в програмі ТОК FM 14.09.2007.

Іншу дотепну гру з аббревіатурою ПіС вигдав представник лівих у міськраді Лодзі, коли депутати від ПіС-у підняли питання про заборону використовувати в торгівлі целофанові пакети, які наносять шкоду середовищу. Він заявив, що “ПіС нині виступає в кольорах Greenpeace-у”⁶. Депутат використав звукову подібність скороченої назви партії до англійської морфеми слова-назви екологічної організації. Експлікований зв’язок між двома назвами слугував не лише перенесенню на ПіС поняттєвого змісту, пов’язаного з “Грінпісом”, тобто інформації про прилучення ПіС-у до охорони довкілля. Водночас він переніс пейоративну оцінність акцій “Грінпісу”, зазвичай галасливих і видовищних, на депутатів від ПіС-у, аби їх скомпрометувати.

Натомість невдалою формою дискредитації ПіС-у була римованка, вміщена на передвиборчих плакатах Громадянської платформи: “Править ПіС, а полякам — стид”. Ужите в ній асонансне співзвуччя не належить до стилістичної норми політичної пропаганди й реклами, яким властиві точніші, передовсім граматичні рими.

Іншим промовистим риторичним засобом, що має характер словесної гри, виступає *трансформація прізвищ* із метою приписування їм оцінних конотацій — зазвичай пейоративних. Такі трансформації можуть полягати в маніпуляціях звуковою формою або морфемним складом прізвища; вони поєднуються із прагненням замінити прізвище на прізвисько.

Подібні дражнилки неприпустимі в нормативному спілкуванні культурних людей, що дотримуються правил мовного етикету. Однак у гострих полеміках, памфлетах — це найпростіший і дієвий спосіб приниження противника.

Так, наприклад, про братів Качинських — президента і прем’єра РП — кажуть “качури”. Політичний табір Качинських намагався нейтралізувати це прізвисько в різний спосіб, передусім трактуючи його як жартівливе, вживане в неформальних товариських стосунках. Робилися спроби переконати людей у тому, що “качурів” у політичному житті Польщі існує більше, оскільки лідер опозиційної партії, Туск, має ім’я Дональд, яке можна пов’язати з Каченям Дональдом діснеївських мультфільмів. Хай і так, але пташине прізвисько не додає шанобливості до глави держави і прем’єр-міністра уряду. Тому здійснювалися спроби надати “качурам” героїчних рис, які були особливо вдалимими тоді, коли партія Ярослава Качинського мусила змагатися з Лігою польських родин і Самообороною, об’єднаними у згадану вже коаліцію ЛіС. Це словоскорочення, омонімічне з лисом, уможливило в цьому випадку *створення каламбурів*. Ярослав Качинський заявив, що його партія “не боїться ЛіСа. ЛіС (=лис) не злякає сміливих качурів!” Ярослав Курський робив спробу перенести негативні конотації качок на партію, з якою Качинські вели найзапекліші суперечки, — Громадянську платформу. Описуючи результати попередніх виборів, зазначив: “Вже віталися з гускою, а виграли “качури”!”⁷

Перетворення прізвищ на прізвиська знаходить продовження в різних дериваційних практиках, таких, як *качизм* (“спосіб реалізації влади “качурами”). Цей неологізм був утворений на кшталт продуктивних моделей, основа яких — прізвище або власна назва: *гітлеризм, сталінізм, більшовизм* або новішої — *тетчеризм* (від прізвища Маргарет Тетчер). Що цікаво, слово *качизм* відважно вжив сам Ярослав Качинський, тобто один із “качурів”, виголосивши на початку виборчої кампанії (9.09.2007): “Вороги ПіС-у проводять брутальну кампанію антикачизму”. Акт деривації з маркованим забарвленням здійснює тут сам носій прізвиська, що вибиває зброю із рук супротивника, який би волів використовувати подібні засоби з протилежною метою.

Модифікація переносних фразеологізмів і злексикалізованих мовних метафор — це наступний продуктивний механізм гри слів у публічному дискурсі. Такій обробці було піддано, зокрема, усталений вислів *gwoździł do trumny* (досл. *цвях у труну*), який польською означає “остаточну причину поразки, вичерпаний шанс”. Такий вислів з’явився в дискусії по оприлюдненні записів Збігнева Зьобри: писали,

⁶ Інформація з ранкових новин у ТОК FM 12.09.2007.

⁷ Інтерв’ю для ТОК FM від 20.08.2007.

що це “цвях у труну для Анджея Леппера”. Оскільки справа автентичності записів стосувалася також Януша Качмарека, він, захищаючись, заявив, що “*gwizdok polamаний*”, бо записи були сфальсифіковані. Качмарек піддав делексикалізації фразеологічний вислів, дослівно потрактувавши вбивання цвяха в труну. Політик використав частину образу — цвях, який при вбиванні може зламатися, і в такий спосіб нейтралізував ужитий проти нього вислів⁸.

Інший фразеологізм *ładny kwiatek!* (досл. *гарна квіточка*), що стосується реакції на щось дивне та неприємне, зазнав трансформації у висловлюванні маршалка (голови) сейму Людвика Дорна, котрий після рішення Радека Сікорського, колишнього Міністра оборони, за рекомендацією ПіСу балотуватися на виборах до сейму від Платформи сказав: “На їхній (тобто ПО. — *H.C.*) грядці ростуть *нікчемні квіточки*, тому вони задоволені, коли їхні ряди підкріплює якесь *зіллячко*”⁹. Польське слово *зіллячко* (*ziółko*) має усталене метафоричне значення “хтось, оцінюваний негативно”. Пояснюючи процес мислення, який привів до витворення цього концепту, належить у ньому виокремити кілька фаз. По-перше, мусив відбутися перехід від переносного значення, наявного у фразеологізмі *ładny kwiatek!*, до дослівного значення іменникового компонента його носія (*kwiatek* — “рослина”). По-друге, необхідно було відтворити ситуацію (прототипну сцену), в якій виступає об’єкт, означуваний носієм (тут: квіточка на грядці серед інших рослин, зокрема, й серед зілля/трав). По-третє, відбувся перехід від предметної ситуації на рівень слова, що називає *zióło/ziółko*. По-четверте, було використано багатозначність слова *ziółko*, яке в одному зі значень є мовною метафорою із пейоративною оцінністю, що її мовець прагнув приписати особі-перекотиполу від партії до партії. Концепт цей дуже вигадливий, оскільки створений на основі злексикалізованої переносної семантики двох висловів, дослівне значення яких належить до однієї предметної сфери.

Останнім часом великої популярності набули трансформації злексикалізованої фрази *wybuchła bomba* (вибухнула бомба), що окреслює несподівану, сенсаційну ситуацію. Під час виборчої кампанії, коли різні політичні табори прагнули дискредитувати противників, виявляючи компромат, а також коли окремі партії намагалися залучити до своїх виборчих списків видатних політиків (передусім тих, хто демонстративно змінив політичне забарвлення), цей метафорично мотивований фразеологізм з’являвся дуже часто — відбувалося справжнє “*бомбардування*”! Так, у радіоновинах повідомили, що “Політики Платформи обіцяють бомбу, яка має вибухнути на виборчій конференції у Гнезно”¹⁰. Яцек Курський, маючи на увазі подібні погрози Платформи, заявив, що бомба, якою погрожує Платформа, “*виявиться пістоном*”. Коли ж такою бомбою став перехід маршалка Богдана Борусевича з ПіС-у до Платформи, лідер ПіС-у, Ярослав Качинський, повторив і розвинув цей концепт: “*Бомба виявилася пістоном, та ще й підмоченим*”¹¹. Раніше, у розмові на тему приєднання Неллі Рокіти до ПіС-у й отримання нею посади в адміністрації президента Леха Качинського, а також після оголошення Яна Марії Рокіти про неучасть у списку ПО, Курський заявив, що це “бомба, яка вибухнула в руках Платформи”¹².

Рідше мовна гра сучасного політичного дискурсу застосовує *інші, витонченіші методи*, які не полягають в обробці назв чи прізвищ або у введенні багатозначних висловів і фразеологізмів у контексти, що модифікують їхнє значення. Так, Яцек Курський (в інтерв’ю, даному після бурхливого засідання сейму, коли було

⁸ Аналізовані тут трансформації переносного значення фразеологізму нагадують способи нейтралізації негативно або позитивно забарвлених свіжих метафор. Риторичні прийоми такого типу аналізовано в розділі “Оцінні метафори в публіцистиці й висловлюваннях політиків” у монографії: *Dobrzyńska T. Mówiąc przenośnie... Studia o metaforze*. — Warszawa, 1994.

⁹ Розмова в ранковій програмі “Сигнали дня” на ТОК FM 14.09.2007.

¹⁰ *Poiudniowy serwis informacyjny Wiadomości I Programu PR* 15.09.2007.

¹¹ Це висловлювання з’явилося у промові прем’єра на з’їзді ПіС-у 15.09.2007.

¹² Вислови, цитовані в радіослужбах 14 та 15.09.2007.

¹³ Інтерв’ю від 24.08.2007.

втрачено парламентську більшість¹³) констатував: “Найліпшим рішенням для цього сейму було б його розпустити”, – що польською звучало так: “Najlepszym rozwiązaniem dla tego sejmu byłoby rozwiązanie tego sejmu”. Він використав тут багатозначність цього слова, яке означає, зокрема, і “дати правильну відповідь, вирішити, розплутати щось”, і “спричинити закриття чогось, ліквідувати щось”. Отже, тавтологія тут виявилася позірною.

Гра слів може базуватися на звуковій подібності слів із різним походженням і значеннєвою функцією – омонімах. Омонімію, скажімо, використав проф. Єжи Конарський, політолог Варшавського університету, який, оцінюючи нападницькі популістські споти (політичні реклами) на телебаченні під час виборчої кампанії, ствердив: назва *spot* їм цілком відповідає, бо вони – *spod ciemnej gwiazdy* (дослів. з-під темної зірки, народилися/створилися під темною зіркою. – Н.С.)¹⁴. Іменник *spot* був зіставлений з прийменником *spod* (з-під), що вимовляється польською як *spot*; цей же прийменник – частина фразеологізму, який означає “бути дуже поганим”. У такий спосіб назва *spot* дістала негативну оцінку конотацію, перенесену зі значення фразеологізму.

Дотепне конструювання дериватів від одної словотвірної основи застосував Єжи Сурдиковський, кажучи: “У Польщі немає правих і лівих партій. Є лише *ліві побожні* й *ліві безбожні*”¹⁵. Використаний тут стилістичний прийом – поліптит – увиразнив звукову подібність ужитих епітетів *побожні* й *безбожні*, акцентуючи тим самим, що в обох випадках ідеться про лівих, які різняться лише однією рисою – по- і без-божністю.

Часом мовна гра полягає в активізації низки асоціацій, пов’язаних зі значенням слова. На закид слухача, що журналісти з передачі “Контактна лінза” (телевізійної ложі глузіїв) “підривають/підкопують авторитет сейму”, який наводить на думку про фразеологізм *копати / рити комусь яму*, один із ведучих в’їдливо пожартував: “Ми робимо підкоп під Сеймом, збудуємо в підвалі кав’ярню під баранами”. У такий спосіб він використав низку пов’язаних понять: *копати* – робити підкоп, робити підкоп під будинком – дістатися у підвал; *підвал* – “Підвал/пивниця під баранами” (назва популярної кав’ярні-кабаре у Кракові – “Piwnica pod Baranami”); *барани* в назві кабаре взялися від декоративних баранячих голів на будинку в Кракові, де донині існує ця кав’ярня; і, нарешті, *барани* (образ) – “дурні люди” (тут: парламентаристи).

Як бачимо, мовна гра, вжита в політичному дискурсі, – не надто вигадлива, вона виявляється в наданні нових сенсів й оцінних конотацій прізвищам, назвам і скороченням назв, у творенні фальшивої етимології та позірних поняттєвих зв’язків, а також у модифікації змісту мовних метафор і цілих фразеологізмів або їхніх частин. Усі ці практики слугують персвазійним цілям.

Запроваджуючи мовну гру, мовець звертається до загальновідомих висловлювань і практик спілкування: фразеологізмів, прислів’їв, дитячих творів, кліше, властивих суспільній комунікації.

Якщо замислитися над поширеністю оговорюваних мовних практик у суспільному дискурсі останніх років і над чинниками, які могли мати вплив на формування цього дискурсивного явища, то неможливо не згадати, що моду на каламбури в публіцистичному стилі ініціювала від початку свого існування “Gazeta Wyborcza” (“Виборча газета”), яка першою запровадила на своїх шпальтах менш офіційний, розмовний стиль мовлення, забарвлений грою слів у заголовках статей. На поширеність поданих нами мовних концептів вплинув також досвід реклами – передусім гри слів у рекламних слоганах. Деякі види ігор нагадують дитячі мовні забавлянки (наприклад, передражнювання), а інші мовні концепти відомі з дитячої літератури. У цьому простежується налаштованість на зрозумілість семантики й форми повідомлення, котре – хай і містить елемент несподіванки і вражає певною вигадливістю – уможливорює негайне порозуміння зі сприймачем.

¹⁴ У вечірній передачі “Події дня” програми ТОК FM 14. 09. 2007.

¹⁵ Висловлювання, цитоване 28.08.2007 у ранковій програмі ТОК FM.

Якщо шукати інші – поважніші – фактори, що спричинилися до моди на такого типу метамовну діяльність, яка становить суть мовної гри, можна згадати досвід т. зв. лінгвістичної поезії, популярної в Польщі після 1956 р., передусім Покоління 68¹⁶. Твори поетів, що належать до цих нуртів, призвичаїли читачів до різного типу деконструкцій мовних форм, дослідження семантичних можливостей мови й небезпек, пов'язаних з її здатністю формувати поняттєву картину дійсності. Поетична творчість зосередилась на уважному спостереженні над мовою, на вистежуванні стертих формул і комунікативних норм, які обмежують можливості висловлювання¹⁸. Поезія, окреслювана як лінгвістична, прагнула демістифікувати мову і, за твердженням Єжи Корнгаузера, “виявляє свою недовіру до світу операціями зі словами”¹⁷. Було піддано сумніву, що мова вимагає автоматизму й нав'язує власні закони, скептично ставились до референційних здатностей мови, адекватності порядку слів і порядку речей. У пізнішій фазі розвитку лінгвістичних поетик було репрезентовано світ позірності, творений для потреб соціотехніки за допомогою вживання здеморалізованої мови пропаганди. У 70-і рр. поезія Нової хвилі, що належала до цього нурту, вела полеміку з “офіційним словом”, здійснювала деконструкцію мовних кліше, демаскувала спосіб уживання мови як знаряддя маніпуляції¹⁸.

Згадуючи ті поетичні програми, зовсім не вважаємо, що метамовні операції, які існують у сучасному суспільному дискурсі, мають настільки ж глибокі мотивації і такі ж різноманітні, як мовні досліді різних поетів-лінгвістів. Не варто, зрештою, очікувати однакової словесної креативності від політиків, публіцистів та коментаторів, їхніх спонтанних висловів і від поетів, які набагато глибше поринають у рефлексії над мовою і світом. Фіксуючи певні збіги в операціях зі словами в обох сферах уживання мови, можна сказати, що мовна гра сучасних публіцистів стає подекуди запереченням давнішого досвіду лінгвістичної поезії, оскільки не бере під сумнів ролі мови в суспільній комунікації як джерела містифікації, не заперечує картини світу, нав'язуваної мовою. Поєднує ці практики пробудження уяви у вербальній сфері й посилення метамовної рефлексії, а ще – використання трансформаційних/операційних здатностей мовної діяльності.

Патроном сучасної мовної гри в політичній публіцистиці виразно виступає риторика: здійснюється пошук слова зі значною персвазійною силою, часто – слова дієвого, завдяки створеній мовній грі. Утім, це забава, сконцентрована передусім на боротьбі з представниками інших політичних таборів, забава, виповнена значної долі агресії.

Агресія особливо зростає в період виборчої кампанії. Як висловився один із коментаторів напередодні кампанії 2007 року¹⁹: “Виборча кампанія добряче (пол. – *na dobre*, “*na dobrze*”) розкручується! І на зло...” Це висловлювання не лише подає гірку істину, а й становить ще один приклад гри слів – так розповсюдженої в сучасному політичному дискурсі. Фразеологізм *na dobre* (“у повну силу”) доповнюється аналогічним фразеологізмом *na zle* не лише тому, що таке доповнення підказує антонімічне відношення *dobry/zły* (добрий/злий), а й через те, що вислів *na dobre* – це частина закріпленого в пам'яті сучасного поляка кліше – назви популярного телесеріалу “*Na dobre i na zle*”. Польською звучить: “Виборча кампанія розкручується на добро і на зло” (“*Kampania wyborcza rozkręca się na dobre! I na zle...*” – *H.C.*).

м. Варшава

Пер. Наталі Сидяченко

¹⁶ Загальний огляд різних нуртів “лінгвістичної поезії” містить словникова стаття: *Czapliński P., Śliwiński P.* Poezja lingwistyczna // *Słownik literatury polskiej XX wieku* / Red. A. Brodzka i in. – Wrocław, 1992.

¹⁷ Пор.: *Корнгаузер Є.* Стаття, опублікована в “Літературному житті” (“*Zycie Literackie*”), 1969. – № 46.

¹⁸ Пор.: *Вараґцзак С.* Етыка і роетыка. – *Рарыж*, 1979. – S. 199.

¹⁹ У новинах опівдні I програми Польського радіо 16. 09. 2007.